

Hannah Arendt en het debat over de politiek

A.M.J. Kreukels en M.J. Trappenburg

Hoe onmisbaar politiek voor elke gemeenschap is en wat daarbij de essentialia zijn, daarover heeft Hannah Arendt op een indringende en vasthoudende wijze geschreven. Meer dan enige andere politieke denker heeft zij de kernthema's van politiek in het perspectief van de twintigste eeuw weten te verwoorden. Velen zijn aan haar – zoals dat ook door de auteurs in dit themanummer van *Beleid & Maatschappij* wordt genoemd – schatplichtig. Het is de moeite waard voor de komende tijd die gedachten en inzichten naar voren te halen.

Er is een vernieuwde aandacht voor deze markante politieke denker. Er wordt zelfs gesproken van een 'revival'. Men kan dit ook aflezen aan het aantal bijdragen en sessies die op haar betrekking hebben in de jaarlijkse bijeenkomsten van de American Political Science Association in de periode 1990-1995. Daarnaast verschijnt een groeiend aantal publikaties, waaronder menige dissertatie, waarin haar werk en haar betekenis centraal staan. België en Nederland spelen in die 'revival' hun partij mee: Denayer 1993; Prins 1990; De Visscher, Van den Bosche, Weyembergh (red.) 1992; enzovoort.

Dit themanummer beoogt niet deze 'revival' in *Beleid & Maatschappij* nog eens dunnetjes over te doen. Dat neemt niet weg dat men via de bijdragen in dit themanummer – en passant – over deze 'revival' wordt geïnformeerd. Men kan kennis nemen van belangwekkende publikaties in dit verband. De belangrijkste impuls voor de redacteurs om dit nummer samen te stellen, was de overtuiging dat in het huidige debat over politiek, overheid en maatschappij in ons land slechts in beperkte mate (een uitzondering vormt over een langere periode Van Gunsteren) wordt aangesloten bij en geprofiteerd van het rijke gedachtegoed van Hannah Arendt en

de geschakeerde denkwereld waarvan het deel uitmaakt. Dit themanummer is bedoeld om de betekenis te laten zien van deze erfenis voor de actuele discussie over politiek.

Het belang van die aansluiting zou naar onze mening meer moeten worden onderkend. Immers, het debat wordt nu hoofdzakelijk gevoerd in de algemene termen van een kloof tussen politiek en burger, het verlies aan legitimiteit van de overheid, de groeiende onvrede met politiek, het verlies van binding aan politieke partijen enzovoort. In deze onmiddellijke 'definition of the situation' mist men een historisch perspectief en een aansluiting bij gezichtspunten en interpretaties die stammen uit een langdurige confrontatie met deze materie van de zijde van filosofen en politieke denkers in deze eeuw. Anders gezegd, in het actuele debat in 'Den Haag' en in de media over de politiek klinkt te weinig door wat protagonisten in het denken over politiek en maatschappij in het (geladen) historische perspectief van de twintigste eeuw ons daarover te vertellen hebben. Die kennisname – zoals in dit themanummer in het bijzonder in het perspectief van Hannah Arendt – kan er wellicht toe bijdragen om het actuele en belangrijke debat over politiek vanuit nieuwe en wellicht onverwachte gezichtspunten voort te zetten en verder te brengen. Daarmee kan wellicht ook worden voorkomen dat het debat weer snel aan lading verliest, vervlakt en vervalt in herhaling van zetten.

Het nummer is als volgt opgebouwd. Geopend wordt met de bijdrage van *Van Gunsteren*, iemand die – zoals hierboven al aangeduid – als een van de weinigen in Nederland over een langere periode in zijn wetenschappelijk werk en zijn onderwijs aansluiting heeft gezocht bij de tradities in het politieke

denken in het algemeen en bij dat van Hannah Arendt in het bijzonder. Voor de redacteurs van dit nummer biedt deze opening tevens het voordeel dat daarmee onmiddellijk de relatie wordt gelegd tussen het werk van Hannah Arendt en het actuele debat over politiek in Nederland. Zijn verwijzing naar de relatie van het politieke domein met andere domeinen – een correctie op Arendt, die immers de echte maatschappelijke confrontatie plaatst binnen en beperkt tot de politiek – dwingt tot verdere doordiening.

Na deze opening volgt de bijdrage van *Keulartz*. Dit is een belangwekkende bijdrage, omdat het werk van Hannah Arendt geplaatst wordt in de filosofie en maatschappijdiscussie (existentialisten, structuralisten, enz.) in het hart van Europa (Frankrijk en Duitsland) en in het hart van deze eeuw. Hiermee verkrijgt men een eerste indruk welke erfenis aan denken met welke verbindingen tussen verschillende stromingen en periodes op de achtergrond meespeelt. Belangrijk is bovendien de verwijzing naar de inhoud en de invloed van het denken van Heidegger voor en na de Tweede Wereldoorlog. Keulartz laat zien dat tegen deze achtergrond de bijdrage van Hannah Arendt een originele en veelbelovende is met het oog op de actuele situatie.

Na deze twee introducties in het werk van Arendt tegen de achtergrond van het actuele debat over politiek, volgt eerst een bijdrage van *Denayer*, waarin twee elementen centraal staan. Het eerste element betreft een verheldering van de filosofische basis van het denken over politiek; de nieuwe balans die men verkrijgt als men het latere werk van Arendt, *The life of the mind*, verbindt met haar vroegere werk, in het bijzonder *The human condition*. Aansluitend bij zijn dissertatie laat Denayer Arendt zien als een politieke denker die haar eigen bijdrage veel overtuigender maakt door de spanning in de politiek tussen het *vita activa* en *vita contemplativa* recht te doen. Het tweede element in de bijdrage van Denayer is de relatie tussen de inhoudelijke opgaven van de politiek (zoals het bestrijden van ongelijkheid) en de specifieke definitie van politiek bij Arendt die

niet instrumenteel maar intrinsiek is. Aan de hand van passages uit het werk van Arendt laat Denayer zien dat een aantal critici (nota bene ook Habermas) ten onrechte suggereert dat Arendts opvatting van politiek debat niet te koppelen is aan de harde inhoudelijke keuzen in de politieke realiteit. Na deze rechtzetting kan Denayer laten zien hoe de politiek van Arendt doorspeelt in hedendaagse sociale bewegingen.

Zoals Denayer de rijke definitie van politiek bij Arendt actualiseert voor de huidige politieke realiteit, zo kan ook de afsluitende bijdrage van *Achterhuis* gezien worden als een demonstratie van de actuele betekenis van Arendts definitie van politiek als leidraad in de huidige discussies over maakbaarheid in het algemeen en het vermeende gedetermineerde karakter van technologische ontwikkelingen in het bijzonder. In beide gevallen wordt met Arendt afstand gehouden van vooraf gedefinieerde en bepaalde utopische richtpunten die bedekt of manifest maatgevend zouden zijn voor politiek en beleid. In de technologie-ontwikkeling blijft op die wijze het politieke en maatschappelijke debat doorslaggevend voor de oriëntaties en keuzes. Zo valt te ontspannen aan technologisch determinisme.

Uit de bijdragen, de literatuurverwijzingen en uit de boekbesprekingen achter in dit nummer blijkt intussen hoe levendig het debat is in de kring van de politieke theorie. De stof die hier aan de orde wordt gesteld, is op zich al niet eenvoudig, maar ook het gebrek aan vertrouwdheid met de denkrichtingen die de achtergrond vormen, brengt mee dat van de lezer meer dan gewone inspanning wordt gevraagd en in een aantal gevallen herhaald lezen noodzakelijk zal zijn. Daarvoor vragen we begrip. We sluiten af met het herhalen van de rode draad door dit nummer: een meer geprononceerd putten uit het rijke arsenaal van twintigste-eeuwse filosofen en politieke denkers tegen de achtergrond van de bijzondere ervaringen in dit tijdperk kan aan het debat over het politieke bij de overgang naar de volgende eeuw meer reliëf geven.